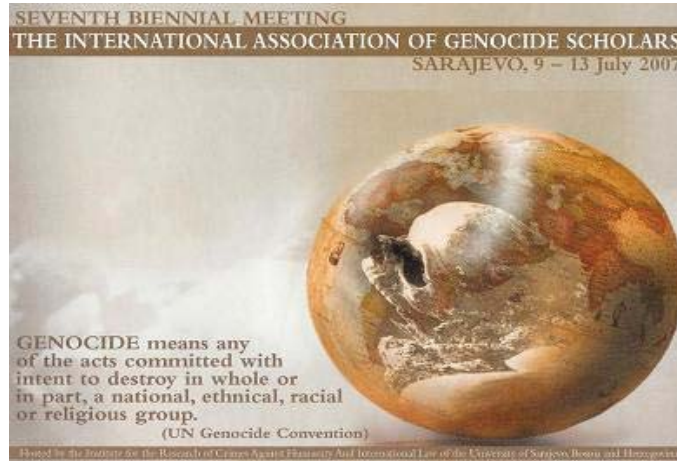

كۆنفرانس لەسەر گەلكوژی لە سەرايىقو و ھەندى تىيىنى

شاخەوان شۆرش

20.07.2007

سەرەتا بەرلەوھى بێمە سەر كۆنفرانسەكە، باشە بە كورتى ئەو وەبیربەئینەو، كەوا گەلى بۆسنىا لە كۆتابى فەبیريەوى سالى 1992 دا گشتبەرسىيان لەسەر سەربەخۆبى بۆسنىا و ھەرزەگۆفينا كرد، لەو گشتبەرسىيەدا دەنگيان بۆ جىابوونەو لە يوگوسلافييا دا و سەربەخۆبى خۆيان راگەياندا. نەتەوھەيەكگرتووەكان و يەكيتى ئەوروپا دانيان بەو بېيارە دانا. سەربەكان كە خاوەنى سوپا و دەسەلات بوون دژى ئەو داواكارىيە وەستان و ھېرشيان كردە سەر بۆسنىەكان، كرواتىيەكان كە لەژێرەو لەگەڵ سەربەكان لەسەر دا بەشكردنى بۆسنىا لە نىوان خۆياندا رېككەوتبوون، ئەوانىش دەستيان بە پاكتاوكردنى بۆسنىەكان لەو ناوچانەى كە لەژێر سەرنجياندا بوو، كرد. بۆسنىەكان خاوەنى ھېز نەبوون، تەنھا 2 تانكيان ھەبوو، چەك و تەقەمەنيان زۆر كەم بوو، لە بەرامبەردا ھەموو سوپاي كۆنى يوگوسلافييا كە بە دەھەمىن ھېزى ئەوروپا دادەندرا، لەژێر چنگى سەربەكاندا بوو، بەلام بۆسنىەكان لەسەر داواى خۆيان دانەبەزىن و بەرگريان كرد، لە مارسى 1992 تا نۆفەنبەرى 1995 بۆسنىا لە ژێر جەنگدا نالاندى. تەنھا سەرايىقو بۆ ماوھى 1200 پوژ لەژێر تەقەدا بوو، زياتر لە 10000 كەس كە 1500 يان منداڵ بوون لەو شارەدا كوژران، لە سەربەنەسنىيا 8000 كەسيان لە ماوھى چەند پوژىكدا بەكۆمەل كوژران، بەھەزاران ژنيان دەستدرىژيان كرايەسەر، بەلام بۆسنىەكان ھەرگيز كۆليان نەدا. شايانى ئاماژەپىدانە ھەرسى لايەنى جەنگ واتە سەرب، كرواتى و بۆسنىەكان ھەريەكە و بەپى خۆى پشكى لە تاوانكارىيەكاندا ھەيە، بۆيە بۆسنىەكانىش بىتاوانىن نين.

ئىستا 12 سال دواى جەنگ بۆسنىا لە بوژانەوھەيەكى بەرچاوا دايە، ئەگەرچى كيشەى نىوان بۆسنىەكان و كۆمارى سەربيا كە دوو يەكەى فېدرالىن بەردەوامە و ھاوكارى لە نىوانياندا لاوازە.

رېكخراوى ھاوكارى نىونەتەوھەيى شارەزايانى گەلكوژى (IAGS) Scholars كە رېكخراويكە بۆ لىكۆلېنەو و تووژىنەو لەسەر كۆمەلكوژى و گەلكوژى دامەزراو، لە 9 ى ژولاي تا 14 ى ژولاي 2007 لە شارى سەرايىقو كۆنفرانسىيى گەورەى يەك ھەفتەيى بۆ شارەزايانى گەلكوژى، نوسەر و ھونەرمەندان رېكخست. گەلى لە شارەزايانى ناسراوى بواى گەلكوژى لەم بۆنەيدا بەشدار بوون. زياتر لە 350 بابەت لە لايەن بەشدارانەو لەسەر گەلكوژى لە روانگە و بواى جىاوازەو پيشكەش كران. لەم كۆنفرانسەدا زۆر

ليکۆلينيەمى گرنىگ پيشكەشكران و بابەتى گرنىگ خزانە بەر دوان و پرسىار. لە كۆنفرانسەكەدا هەندى سەرنج و تىببىنى لام گەلە بوون، بە پىويستى دەزانم لێردەدا هەروەستەبەكيان لەسەر بەكم.¹

هەولێ بۆسنیەكان و پەخنەكانیان لە دادگای نۆنەتەوهمى بۆ تاوانكارىەكانى يوكوسلافيا ICTY

كەسە بەشدارە بۆسنیەكان هەر لە لیکۆلەرەكان و مامۆستای زانکۆ تا خویندكار و هۆنەر و نوسەرەن، یەكدهنگیەك لە نۆنیاندا لەسەر دۆزى گەلكوژى بۆسنیا و كارەساتەكانى و پەخنەكانیان بەدى دەكرا. دیارە زۆربەى ئەوانە هەستى رامیاری و ناسیونالیزم پێیانەووە دیاریبوو، كە ئەو چەمكە ئاساییە لە بواری گونجاودا هەبن، بەلام لەبەر ئەوەى كۆنفرانسەكە ئەكادیمی بوو، بۆیە بوونی دەربرینی هەستى ناسیونالیستانە و مەبەستى رامیاری لەگەڵ ئامانجى كۆنفرانسەكەدا نامۆ بوون. ئەوەش لە لایەن شارەزایانەووە تەبایی لەسەر هەبوو. لە راستیدا زۆربەى دەربرینەكانیان وینەى جۆرە دیاردەبەكیان دەكرد كە لە جیهانى سێتەمدا بەگشتى باون. بە كورتى جیاكردنەووە لیکۆلینیەووەى زانستى لەگەڵ پۆلیتیک و هەست و نەستى كەسى كیشەى هەبوو.

پەخنە لە دادگای نۆنەتەوهمى بۆ تاوانكارىەكانى يوكوسلافيا ICTY: ئەو دادگایە لە سالى 1993 وە بۆ تاوانكارىەكانى وەكو تاوانى جەنگ، تاوان دژی مرۆفایەتى و تاوانى گەلكوژى كە لە لایەن كەسانى سەر بە نەتەوەكانى سرب، كرواتى و بۆسنى ئەنجام دراو، دامەزراو. ئەو دادگایە دادگایەكى پروفیشنەلە و بە پێى ستانداردە نۆنەتەوەبەكەكان و كانونى نۆنەتەوهمى كارەكات، كانون ناس و دادوهرەكانى سەر بە نەتەوەكانى تیگلاوى جەنگ نین و سەر بە نەتەوە و ولاتانى دیکەى جیهانن. ئەو دادگایە لە لایەن شارەزایان و ولاتانى جیهانیدا دانپیندراو، بەلام دیارە جگە لە پەخنە لە كار و بریارەكانى دادگا، لە لایەن هەندى لە نەتەوهمى وەكو سرب خۆشەویست نییە و زۆر لە سربەكان دانى پێ نانی.

ئەو دادگایە تانیستا بە سەدان لیکۆلینیەووە و بابەتى گرنىگ لەسەر نوسراو، كە واكردووە كارەساتەكان و كەیسى دادگایەكان بە بەرفراوانى بگاتە كۆمەلگەكانى جیهان. تەنھا لە كۆنفرانسەكەى سەراپۆدا 13 بابەتى لیکۆلینیەووەى جیاواز لەسەر ICTY هەبوو، 11 بابەت لەسەر دادگای نۆنەتەوهمى بۆ دادپەروەرى ICJ هەبوو، كە هەموویان پەيوەندیان بەبريارى مەر تاوانەكانى بۆسنیا هەبوو. دیارە جگە لەوهمى لەسەر كارەساتى بۆسنیا بە دەیان بابەتى دیکە هەبوون و لە گەلێ لەوانەشدا بريارى دادگا كە دەهاتە ناوهم و پرسىار لەسەر دادگا دەورۆژیتان. گەلێ بابەت لەسەر دادگای نۆنەتەوهمى بۆ تاوانكارىەكانى پرواندا ICTR بەهەمان شێوە هەبوون.

لە كۆنفرانسەكەدا بۆسنیەكان پەخنەى زۆریان لە دادگا هەبوو و تەباییەك لە نۆنیاندا لەمبارەبەووە تەواو دیار بوو. پەخنەكانیان بریتى بوون لە، یەكەم: دادگا بەلگەنامەكان ئاشكراناکات. بەلگەنامە كە تاوانى سرب یا كرواتىەكان دەسەلمینتیت. گوايه دادگا ئەو بەلگەنامەنى لایە، بەلام ئاشكرایان ناکات، ئەوەش لەبەرژەوهندى سرب و كرواتىەكان دایە. دووهم: دادگا هەموو تاوانكاران ناداتە دادگا، بەلكو تەنھا كەسانى كەم لە سەرکردەكان دادگایى دەكات. زۆر كەس هەن كە لە كوشتن بەشداریان كردووە و ناویان ئاشكرایە بەلام دادگا نایەوینت بیاندا تە دادگا.

تیمی گەران بەدوای ونبووانى كارەساتى گەلكوژى: بۆسنیەكان چالاكانە تیمى تاییبەت و دامەزراوى تاییبەت بە گەران بەدوای ونبووان و گۆرى بەكۆمەل دامەزراو، زیاتر لە دەسالى چالاكانە كۆبەكۆ، ئەشكەوت، تونیل و دەشت و بان دەگەرىن. ئەو تیمانە دەجەنە ئەو شوپنەنەش كە لەژێر دەستى سربەكان دان و لەویش بەپێى توانا بەكارى خۆیان هەلدەستن. تانیستا توانیویانە بە هەزاران تەرمى قوربانیان بدۆزنە، بەشێوەیەكى گونجاو تووژینەوویان لەسەر بکەن و پاش تەواو بوونی لیکۆلینیەووە بۆ گۆرستانە پەيوەستدارەكان شایستانە بیان بەن. دیارە دادگای ICTY و ریکخراوى UN یارمەتى و هاوكاریان دەكەن. لە رۆژى 11ى ژولای كە سالیادی گەلكوژىەكەى سەربەنسیاسیە، ئەو رۆژە نزیكەى 400 تەرمى دۆزراو بە بەشدارى خێزانى قوربانىەكان و بە هەزاران خەلكى دیکە هیترانە گۆرستانى گەورەى

¹ دەتوانى سەیری بەرنامەى كۆنفرانسەكە لە رێگای ئەو لینكەووە بەیت:

http://www.genocidescholars.org/blog/?page_id=3

سره بره نيسا. يهك له دواى يهك ناوهى قوربانیه كان به ريز ده خویندرايه وه و بۇ گۆرى ديارىكراو دهر بران. بۆنهى ناشتنه كه به باشى ريكخرابوو و به ريكى به ريوه چوو.

گوتن و گيرانه وهى تراژيديا و كاره ساته كان: بۆسنیه كان دامه زراوى تاييه ت به گيرانه وهى كاره سات و تراژيديا كان دامه زراوندوو له وانهى كه راسته وخۇ كاره ساتيان به سهر هاتوو و ئەوانهى كهسى نزيكان له دهست داوه. ئەوانه ئەو ژنانهش ده گيرتته وه كه دهستريژيان كراوه ته سهر. هه ندخ لهو ژنانه زۆر نازايانه دين و دوان له سهر كاره ساته كانيان دهكهن و داواى دادپهروهى دهكهن. يهكيك لهو ژنانه كه سى جار و له سى شوينى جياوازدا له لايهن چه تنيه سربه كان دهستريژى كراوه ته سهر خۇى و كچه كهى، نامازهى به شوينى تاوانه كان كرد و كاره ساته كهى خۇى گيرايه وه، له كۆتاييدا گوتى، "من له گيرانه وهى راستيه كان ناوهستم، دهيانگيرمه وه و دهيانگيرمه وه و دهيانگيرمه وه، تا دهگمه دادپهروهى".

كۆمهلكوژى و گهلكوژى له گهلى كورد له بېرى شاره زاياندا نه بوون

ئەوهى جيگاي سهرنج بوو، له گهلى ئەوهى به سهدان شاره زا و نوسهر كه له شوينى جياجاوه هاتبوون، نامادهى كۆنفرانسه كه بوون، به لام بابته كانيان هيجى پهيوه ندى به گهلكوژى و كاره ساته كانى گهلى كورد وه نه بوو. ئەو بابته تانهى له ئەگينداى جيهانيدا ههرمينيان ههيه وهكو گهلكوژى هۆلكۆست، بۆسنيا، ئەرمينيه كان، رواندا، كه مېوديا و دارفور ئەوانه له كۆنفرانسه كه دا شوينى دياريان هه بوو. بابتهى جۆراوجۆر و له روانگهى جياواز وه له سهر ئەو كاره ساتانه هه بوون. بوونى ئەو ديارهيه ناماز به جۆرچ له جۆره كان بۇ هه ندخ فاكتهر دهكات له وانه بيناگايى هه ندخ له شاره زايان له كاره ساته كانى گهلى كورد؛ ناگرنگى گهلكوژى و كاره ساته كانى گهلى كورد كه وابكات سهرنجيان رابكيشيت؛ سوتانى كاره ساته كانى گهلى كورد له گهلى ديارهى ئەنتى ئەمهريكانيزم به جۆريك له بهر ئەوهى گهلى كورد هاوپهيمانى ئەمهريكا بووه، كارىگهرى له سهر كورد به خراپى له م ئاسته شدا كرووه؛ نه شاره زايى شاره زايان له ميژوى گهلى كورد له پۆژه لاتی ناوه راستدا و كاره ساته كانيان.

گومان له وهدا نيهه شاره زايان هه موويان بيناگانين له كاره ساته كانى گهلى كورد، به لام ئەو كاره ساتانه نه بوونه ته خانهى تويزينه وه و ليكۆلینه وهى ئەوان، به و واتايه ببنه بابته تيكى گرنگ كه وا بكات به لای ليكۆلینه وه رايانكيشيت. دياره بۇ گهلى كورد كاره ساتى گهلكوژى ئەنفال كاره ساتيكى جهرگيرى كه موينيه، به لام ئەو كاره ساته كه م وينيه له ريكلامى كۆنفرانسه كه دا وهكو ناويك له ريزى ناوه كانى تر شوينى نه بوو. زۆر كهس نازانى گهلكوژى ناميبيا كه له سالى 1904 له لايهن كۆلونيالىسته ئەلمانه كانه وه روويدا چۆن بوو، يا زۆر كهس ههر ناوى ئەو كاره ساته نه بيستوو، ناوى ئەو گهلكوژيه له ريكلامه كه دا له ريزى خوار وه دا به رده وام دووباره دهكرايه وه، به لام گهلكوژى ئەنفال كه له ميژ نيهه روويداوه و ئيستدا دادگاي ئيراق كارى له سهر دهكات و به گهلكوژى داناوه، ناوى له هيج شوينى ديار نه بوو. ئەوه جيگهى پرسيار بوو له راستيدا.

تيگهيشتن له كاره ساتى گهلكوژى به گشتى و له ئاستى به اروادكاريدا به تاييه تى كه لپنى ههيه، ئەگهر زانيارى له سهر زۆر له كاره ساته گونجاوه كان و تاييه تهمه نديه كانيان نه بين. ههر گهلكوژيه تاييه تهمه ندى خۇى ههيه، بيگومان خالى هاوبهش و جياواز له نيوانياندا ههيه، زانيارى زياتر و بهرفراوانترى بوارى بهروادكارى و پيكچواندن تيگهيشتن له چهكمى گهلكوژى له م بوارددا دهوله مهنتر دهكات و يارمه تيدهره بۇ دهرئه نجامى گونجاوتر. پيموايه تيگهيشتن له گهلكوژى ئەرمه نيه كان ته واو نيهه، ئەگهر له پاك تاوى گريكه كان و ناسوريه كان كه پيشتر رووياندا نهگهين، به هه مان شپوه ئەگهر له كاره ساتى كۆمهلكوژى كورده كان پيشتر و گهلكوژى دهرسيم دواتر نهگهين. ئەگهر ته نها سهيرى به شپك له كاره ساته كان بكهين ئەنجامى ليكۆلینه وه ته نها لهو به شه دهرويت، زانيارى گرنگ كه پهيوه ستدارن به كاره ساته كانى ديكه و پهيوه نديان به جۆرچ له جۆره كان به بابته تى ليكۆلینه وه ههيه، ناهيندريته به رههم و ناماز هيان بۇ ناكريت. جگه له وهى دهكرى له م باره دا ئەنجام تووشى ههله و لاريش بييت.

به كورتى ئەوهى له م كۆنفرانسه دا بيندرا، ئەوه دهسه لمينيت، كه وا كاره ساته كانى گهلى كورد و ئاستى به جيهانيبوونيان له ئاستيكى نزمدايه و پيوستى به كار و ههولى هوشيارانهى زۆر ههيه.

دادگاي ئيراق و بريارى دادگا له مه ر گهلكوژى ئەنفال له ئەگيندا نه بوون

بابته تى زۆر له سهر دادگا نيونه ته وه بيهه كان و برياره كان هه بوون، ديات له سهريان به به رده وامى هه بوو، به لام دادگاي ئيراق و برياره كانى ئەو دادگايه بابته تيان له سهر نه بوو و گرنگيان نه بوو. دادگاي بالاي تاوانه كانى ئيراق ئيستدا

له کاردايه و بپاری له سهر کاره ساتی گه لکوژی ئه نفال داوه، كه چي جیگای گرنگی پیدانی کۆنفرانس نه بوو. ده کړی گه لئ لیکدانه وه بۆ ئه و گرنگی پینه دانه بکړیت، له وانه ئه و دادگایه گومانی له سهر ههیه و به رهوا نابیندریت یا دانی پيدا ناندريت. من گومانم له نارهوايي و لایه نگیری دادگای ئیراق نییه، چونکه دادگای ئیراق نه تهنها له ئاستی ستانداردی کانونی جیهانیدا نییه، به لکو بۆ گه لئ کورد نارهوايه و ناتوانئ له ئاستی کاره ساته کانی گه لئ کوردا بیت. به لام ئه گهر ئه و هاپیه كه واته بۆ دییات و لیکۆلینه وه گرنکه، بۆ پروتکوردنه وهی هۆکاره کانی ئه و لاری و ناگونجاوییه ده کرا بابهت ته رخان بکړیت و پرسیار و دمه ته قی ساز بکړین. به داخه وه ئه و هوش نه کرا و جگه له هه ندئ پرسیار و وه لامی که م شتیکی تر بوونی نه بوو.

گه لئ جار له خۆم ده پرسی، که بۆسنیه کان هینده له دادگای نیونه ته وه یی ICTY به گله یین و هه ندئ له کار و هه نگاوه کانی به نارهوا ده بینن، که گومان له پرۆفیشنالی دادگا که دا نییه، باشه ئه گهر وه کو کوردیان لیکرا ب و دادگا که یان بداراپیه ده ست زۆرینه ی دادوه ری سهر به سربه کان و به یاسای یوگوسلاقی و به تیرمی ئه وان به پرۆه چووبایه، ئه و سا جیان ده گوت؟! گه لکوژی بۆسنیا به هۆی ئه و دادگا نیونه ته وه ییه به گونجاوی به جیهانی کراوه، ئه ی ئه گهر وه کو کاره ساتی ئه نفال له چوارچیه ی و لاتدا به یشترايه ته وه؟ گومانم له ودا هه یه بۆسنیه کان هه رگیز لیکه رابان وه کو کوردیان به سهر به یندریت، چونکه یه نکده نگیان له سهر کاره ساته کانی خۆیان و هه لۆیستیان له پاریزگاری به رژه وه ندی ناسیونالیستانه یان به رامبه ر سربه کان ئامژه به وریایان ده کات. له راستیدا ئه وه ی لیزه دا دیار بوو، نه بوونی گرنگی دادگای ئیراقی له و کۆنفرانسه دا بوو، جگه له وه ی که زۆر که م له شاره زایان له هه موو که موو کورپه کانی دادگای ئیراقی ئاگادارن.

داننان به تاوانی گه لکوژی هه میشه کیشه یه کی کانونی دیاره و بابه تیکی کیشه له سهره، ئه وه سه باره ت به گه لکوژی ئه رمه نیه کان، که مپۆدیا، ئینده سوره کانی ئه مریکا، دارفور هتد. ئیستاش به رده وامه، به ده یان و سه دان بابه ت له سهر نکۆلیکردنی تاوانی گه لکوژی نوسراوه و دنوسریت. وه کو ئاشکرایه دادگای ئیراقی له ریکه وتی 24 ی ژونی 2007 دا تاوانی ئه نفال به تاوانی گه لکوژی دانا، واته ته نها 15 رۆژ به ر له کۆنفرانسه که ئه و بپاربه درا، که چي گرنگی پینه درا. له بیرمه کاتی که دادگای ICTY له ئه پرلی 2004 دا کوشتاره که ی سره بره نیسای به گه لکوژی دانا، ده نگیکی گهره ی له نیوان شاره زایاندا دایه وه و زۆری له سهر گوترا، به لام ئه و بپاربه ری دادگای ئیراق نه یوانی ئه وه بکات. دیسان ده بی ئامژه به وه بکه ینه وه، که وایده چی ئاست نزمی دادگا ئیراقیه که و ره نگاوی بوونی دادگا که به پۆلیتیک و به رژه وه ندی تابه ت، وایکردوه، گرنگی به بپاربه کانی نه دریت.

دیاره پرسیاریک له سهر بپاری دادگای ئیراقی و دادن نان به گه لکوژی ئه نفال و دانپینان به و بپاربه له لایه ن دادگای نیونه ته وه ییه وه ئاراسته ی سه رۆکی داواکاری گشتی دادگای ICTY کارلا دیل پونته Carla Del Ponte کرا، جیگره گه ی نورمان Norman F. وه لامی دایه وه، ئه و ره خنه گرانه ئامژه ی به چۆنیه تی دروستبوونی دادگا که، خیرایی که یسه کان و چۆنیه تی پرۆسه ی دادگاییه کان کرد. به لام گوتی ئه گهر به سه لمیندریت که پرۆسه ی دادگاییه که گونجاو بووه و له ئاستی ستاندارده نیونه ته وه ییه کاندای بووه، بیگومان دانی پيدا نه دریت.

جیگای وه بیهره یانه وه یه میدیا جیهانیه کانیش جه ختیان هه میشه له سهر بابه تی وروژینه ر کردوه وه کو هه لۆاسینی سه دام یا سزای هه لۆاسینی عه لی هه سه ن مه جید، نه ک کاره ساته کانی که ئه و تاوانبارانه ئه نجامیان داوه، ئه و هه و آلانه ش خیرا له ماوه ی چه ند رۆژیکدا به سه رچووین. گه لکوژی ئه نفال تا ئیستا هه رگیز گرنگی خۆی له ئاستی جیهانیدا نه دراوته، ئه گهر ئامژه ی بۆ کرابیت، به کورتی و به که موو کورپه وه بووه.

له کۆتاییدا پۆیسته بگوتیت، دادگای ئیراقی و بیکهاته که ی و ناوڕۆکه که ی گومان و ره خنه ی شاره زایانی له سهر هه یه، جگه له وه ی له ئاستی ستاندارده کانونیه نیونه ته وه ییه کاندای نییه، ئه و هوش کاردانه وه ی نیگه تیفی خۆی له سهر کاره ساته کانی گه لئ کوردا به شیوه ی جۆراوجۆر هه یه، هه روه کو له و کۆنفرانسه دا سه باره ت به گه لکوژی ئه نفال بیندرا. واته گه لئ کورد دووجار بۆته قوربانی له لایه ک کراوته قوربانی دادگایه کی ناشیاو، له لایه کی تر به هۆی ئه و دادگا و پرۆسه رامباریه ره نگاوییه ی له ئارادایه، گرنگی پۆیست به کاره ساته کانی نادریت و پشتی تیده کړیت.

shaxewan@kadirshorsh.com
www.kadirshorsh.com